

природних ресурсів України, у національних парках та заповідниках існують наукові підрозділи, а відповідно й посади наукових співробітників! І там працюють такі самі випускники вишів, як і в університетських музеях.

Музеї, що належать до об'єктів, що становлять національне надбання, знаходяться дещо в іншій, кращій ситуації, оскільки вони отримують від Міністерства освіти і науки цільові кошти на підтримання своєї діяльності. У такому разі виші можуть і не витратити зайвих коштів на них, окрім нарахування заробітної плати працівникам. Але таких музеїв у державі мало. Зокрема, станом на 2011 рік до об'єктів національного надбання належали 117 різноманітних колекцій, серед них зоологічного профілю лише два академічних природознавчих музеї (ННПМ і ДПМ), два зоологічних музеї (Чернівецького та Львівського університетів), Фондова збірка Інституту зоології НАНУ і Колекція гідробіонтів Світового океану Інституту біології південних морів.

Таким чином, для подальшої підтримки діяльності та розвитку університетських музеїв необхідним є підвищення юридично-правового статусу їх та віднесення до науково-дослідних підрозділів ВНЗ, розробка типового положення з визначенням статусу музею та його персоналу, створення наукових посад, збільшення особового персоналу в музеях, а відповідно розробка штатного розпису, підвищення заробітної плати працівникам.

**АКТУАЛІЗАЦІЯ ЕКСПОЗИЦІЙНОЇ РОБОТИ У МУЗЕЇ
НАРОДНОГО СУХОПУТНОГО ТРАНСПОРТУ НІЕЗ «ПЕРЕЯСЛАВ»
(на прикладі реекспозиції виробничого комплексу з виготовлення
і обслуговування транспортних засобів)
Шкіра Л.М. (Переяслав-Хмельницький)**

У сучасному суспільстві існує тенденція зростання інтересу до відродження народних ремесел та промислів, зокрема ковальства, його регіональних особливостей – виготовлення кованих знарядь праці, декору виробів, оздоблення та орнаментики.

У Музеї народного сухопутного транспорту Середньої Наддніпрянщини зібрана та представлена експозиція з виготовлення і обслуговування транспортних засобів, окремою підтемою розділу є кузня, де зібрана колекція з 400 експонатів. На сучасному етапі проводиться ретельне дослідження, атрибуція, класифікація, систематизація колекції, що дає можливість створювати каталоги,

путівники, проводити наукове документування джерел, вивчення історії створення музейної колекції. За своїм змістом експонати кузні поділяються на кілька розділів та тем: облаштування кузні, знаряддя праці коваля, ковані вироби. Окремо в експозиції представлена стельмашна майстерня. Перші експонати музейної колекції надійшли до фондів у 50-60 р.р. минулого століття. Але близько 150 музейних предметів даної теми не були вчасно описані та ідентифіковані, або в процесі зберігання на них були втрачені фондові позначки. Вони обліковуються як: «Б/Н» (безномерні експонати), що на сучасному етапі складає великі труднощі, оскільки це не дозволяє встановити час надходження, місце побутування та створення предметів. Частина цієї колекції є преметами фабричного виробництва, проте досить значна їх кількість була створена майстрами-стельмахами та ковалями, з метою власного використання або на реалізацію у власному виробництві, та достеменно встановити майстрів, точний час побутування, виготовлення на даному етапі неможливо.

Донести до відвідувачів скансену складні історичні явища здатна яскрава, змістовна експозиція, зберігаючи при цьому її високий науковий рівень. В експозиції музею відтворена кузня – це приміщення з обладнанням для проведення ковальських робіт. В ній знаходиться ковальське горно, наковальня і допоміжні ковальські інструменти. Цебро з водою, а також інші пристосування, необхідні для виготовлення кованих виробів. Оптимальні розміри кузні – не менше 40 кв. м. Проте музейна колекція зберігається у пристосованому, не обладнаному приміщенні, розміром 3,5 x 4 м., що не дозволяє правдиво і точно відтворити робоче місце коваля та стельмаха. Тому є нагальна потреба, при наявності експозиційних площ, створити нову експозицію. Наразі, приміщення, в якому знаходиться кузня, має бути світлим і мати високу стелю та витяжну вентиляцію. Стіни повинні бути цегляними. Підлога земляною, бетонною, кам'яною або цегляною.

Основні предмети кузні: горно і наковальня. Горно – основний пристрій коваля – встановлений, як правило, найдалі від вхідних дверей. Його встановлювали так, щоб до нього можна було підійти із любої із трьох сторін. Це особливо важливо при виготовленні великих деталей. На відстані 1,5-2 м від ковальського горна, на одному рівні із ним, закріплювали стаціонарну наковальню. Конічний ріг наковальні розташовують з лівої сторони від коваля, (якщо коваль був правошою). Зазвичай ковадло міцно закріплювали милицями на невисокому дубовому пеньочку. Його вага може бути 50 кг і більше – залежно від характеру художнього кування й величини оброблюваних деталей. Поруч із горном ставлювали 30 літровий бак із холодною водою. Для

підтримання температури води на одному рівні, бак на 2/3 повинен знаходитись у землі.

Ковальські інструменти розкладають на спеціальному металічному столі висотою 50-70 см від рівня підлоги. Найбільш зручний стіл із 2-ма полицями, на верхній із яких розташовують найбільш вживаний інструмент. У кузні повинні бути тиски, які кріпляться на верстаку та точило, вагранки для плавлення металу. Важливим інструментом є молоток. Кувалда-молот вагою від 2 до 8 кг є основним інструментом коваля. Крім цих інструментів, які застосовуються і для звичайного кування, існує ряд спеціального інструмента, без якого художня ковка просто неможлива.

Шперакі – маленькі пристосування, що вставляються в отвори в ковадлі. На шперакі вибивають і правляться різні елементи візерунка та ін. Гладилки, за допомогою цих інструментів можна вирівнювати поверхню поковки, а також видаляти з неї сліди ударів. Зубила і підсічки мають дерев'яні ручки. Форма ножа в зубила може бути різною, саме від неї залежать функціональні можливості самого зубила. Пробійники, ці інструменти використовуються для вибивання в заготовках заглиблень, отворів або прорізів — круглі, еліпсоподібні, квадратні, прямокутні, в основному застосовуються при роботі з невеликими деталями.

Ковальські кліщі діляться на 2 групи: основні, які використовуються для виймання поковки з вогню і її утримання, та допоміжні, що використовуються для перенесення по приміщенню. Основні кліщі можуть мати різну форму губок – пристосування для утримання деталі. Обжимки – це інструмент використовується для надання виробу певної форми: прямокутної, циліндричної, багатогранної та ін.

Коваль в селі був одночасно і бляхарем і слюсарем і конструктором. Він виготовляв плуги і сокири, серпи і мотики, клепає коси, кував коней, окував вози і сани, переплавляв у ковальському горні зношені інструменти та знаряддя на нові. Колекція музею народного сухопутного транспорту дозволяє відвідувачам ознайомитися із цими знаряддями праці коваля, більшість із яких має кустарне виробництво.

Потребує показу та представлення в експозиції парня. Єдина в Україні оригінальна ободопарня сер. XIX ст. експонується в Музеї народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав», виявлена та перевезена в 60-х рр. XX ст. в Ліпльавському лісництві Черкащини. Споруда має вигляд невеликої зрубної землянки, з подвійними стінами і одним отвором-вікном. Між стінками землянки засипаний і утрамбований пісок, який повинен підтримувати необхідну температуру для розпарювання деревини. В долівці землянки викопана

піч, над якою встановлено довгий чан із подвійним дном і отвором для виходу пари. Від печі проведена димохідна труба. Вода наливалася в чан ззовні по дерев'яному жолобу із колодязя, розташованого неподалік.

У побуті здавна використовуються знаряддя праці, речі домашнього вжитку, елементи транспортних засобів і упряжі, виготовлені з гнутої деревини: ободи до коліс, дуги, полози для саней, обручі і «клекки» для діжок, коромисла, вила та інший сільськогосподарський інвентар. Специфіка виготовлення виробів із гнутої деревини полягала в тому, що матеріал, необхідний для гнуття, заздалегідь розпарювали у спеціальному приміщенні – парні, а вже потім надавали йому необхідної форми. Значимість процесу заготовки обіддя до коліс сприяла поширенню в Україні назви «ободопарня» замість «парня», хоча розпарювання деревини для ободів було основною, але не єдиною функцією цих виробничих споруд. Матеріал, що мав вигинатись, закладали в парню через вікно, яке потім старанно замурувалось. Після цього розводили вогонь, вода нагрівалася, випаровувалася, внаслідок чого утвореною парою оброблялися заготовки.

Процес обробки матеріалу в парні тривав впродовж однієї доби. Після обробки парою заготовки виймали із ободопарні і гнули на спеціальних станках-бабах, які розташовувалися в безпосередній близькості від парні для того, щоб розігріта деревина не встигла охолонути. Для зручності експонування у 2016 році наукові співробітники музею розробили наукову концепцію перенесення ободопарні до музею народного сухопутного транспорту та встановлення її поруч із павільйоном та станками-бабами, «бгальнями», так як на даному етапі парня не є об'єктом показу та потребує оновлення.

Таким чином, для зацікавлення відвідувачів скансену загалом та Музею народного сухопутного транспорту Середньої Наддніпрянщини, є необхідність у поновленні експозицій (реекспозицій, виставок), удосконаленні, залученні нових експозиційних матеріалів та створенні нових експозиційних площ. Саме тому в музеї була проведена реекспозиція виробничого комплексу з виготовлення та обслуговування транспортних засобів, яка посприяла детальному ознайомленню відвідувачів з цим ремеслом. Разом з тим, існує потреба у подальшому відтворенні приміщення кузні, стельмашної майстерні, парні, що дозволить комплексно прослідкувати всі етапи виготовлення основних частин народних транспортних засобів, починаючи від підготовки дерева до випарювання, і завершуючи комплектуванням готових виробів та транспортних засобів.